

Skat på forstanden

Om bogtolden 1768-1771

Af Helge Nielsen

Man taler om vor tids informationsstrøm. Forskningsresultater, ideer, også litterære og kunstneriske manifestationer, vælter frem i traditionelle bogtrykte, men også i andre informationsmaterialer, støttet og fremmet – og også søgt bragt under kontrol – af elektronisk datateknik. Det er en strøm, der er livsvigtig for vores kultur i højeste og bredeste forstand.

Er der tradition for, kunne man spørge, at belægge denne strøm med høje statsafgifter?

For 200 år siden, i 1700-tallets anden halvdel, følte man også, at bogstrømmen var ved at blive overvældende. Selv om danske skrifter var under censur af Universitetet indtil 1770, dog meget lempe- ligt fra århundredets midte, var der støt vækst, men især var den udenlandske bog-og tidsskriftlitteratur ved at tage pusten fra ivrige danske læsere. Der var ikke offentlige biblioteker, så de lærde måtte selv holde sig orienteret ved køb eller ved velvilje hos private kapitalstærke bogsamlere. Læsefærdigheden bredte sig i by og på land, som nu computerviden, mens dengang orienterende tidsskrifter, se- rier og magasiner var de formidlende organer med anmeldelser og opsatser, originale eller afskrevne fra udenlandske, især tyske tids- skrifter. I aviserne orienterede danske boghandlere om de udgivel- ser, de var forlæggere for, og de udgav kataloger over deres forråd

Helge Nielsen, tidl. overbibliotekar, cand.mag. Vældegårdsparken 32, 2600 Glostrup.

af danske, tyske, franske, engelske, ja sågar italienske og svenske bøger. Lejebiblioteker med mere underholdende varer var ved at dukke op, efterhånden også på bredere, orienterende basis.

Tysk var i byerne i det dansk-norsk-tyske rige et velkendt sprog. I den civile og militære embedsstand, i handelsborgerskabet og blandt håndværkerne var der talrige fremmede, indkaldte eller indvandrede især fra tyske lande. Latin var stadig et vigtigt internationalt videnskabsprog, og fransk var vundet frem som internationalt sprog i de højere politiske og sociale kredse. Engelsk lå det lidt tungere med, men der kom talrige oversættelser til tysk og fransk, og det samme gjaldt italiensk, spansk og hollandsk, ja til dels også svensk. Boghandlerne og de velhavende bogsamlere fulgte med i de tyske messekataloger, og boghandlerne drog med bestillinger til bogmesse i Leipzig og tog også hjem til gennemsyn efter deres kendskab til danske bogsamleres og videnskabsmænds interesser.

Toldrullen 1768

Men så skete der noget i 1768, da der i en ny toldrulle »for indtil videre eneste gang i dansk toldhistorie blev lagt told på bøger«, som Aage Rasch skrev i 1955 i et toldhistorisk arbejde. Riget fattedes penge, hvad der jo ikke er så enestående, og en ny statslig Balancekommission af spidserne i finansverdenen og -styret overvejede sammen med Generaltoldkammeret, hvad en ny toldtarif kunne styrke finanserne med – de hvilede jo i høj grad som nu på told og forbrugsafgifter (dengang konsumtion og accise). Måske var det én i Generaltoldkammeret, der fik ideen til den nye told på 7½ % (+ ½ % accise) på import af udenlandske bøger. For fra dette kammer slog man siden på, at tolden kunne hæmme import af slette bøger fra de tyske messer.

Den nye toldrulle gik glat igennem og blev den 26. november 1768 skrevet under i Paris af den enevældige monark, som var på sin store dannelses- og præsentationsrejse i Vesteuropa, og den blev udsendt med kgl. resolution af 7. marts 1769 om ikrafttræden i Danmark den 10. april, i Norge den 1. maj. Den enevældige, men stærkt debile Christian 7. ville gerne tælles mellem de oplyste monarker, men gik ikke gerne ind i detaljer, der trættede ham meget.

Man kunne jo prøve at spørge vor nuværende finansminister, om han synes, bogtolden var en god ide. Han har i interviews talt om opkvalificering og efteruddannelse, om forskningsindsats på udvalgte erhvervsrettede områder og ved at samle forskningsresultater udefra til brug i vort erhvervsliv og om at handle langsigtet. Spørg også Nyrop – ja med o, nemlig Camillus Nyrop, der i sin boghandelshistorie har skrevet om den harmdirrende protest til kongen allerede den 13. marts 1769 fra seks københavnske boghandlere, der så deres levevej ruineret. Eller spørg Nyerup – med ye, nemlig Rasmus Nyerup, der i 1791 udgav *Luxdorphiana*, efterladte papirer fra Bolle Luxdorff, der var en fremtrædende administrationsmand i Danske Kancelli og en stor bogelsker og -samlere. Han har i sit eksemplar af 1768-toldrullen indfældet boghandlernes protest og en længere erklæring fra Københavns Universitet om det farlige i at beskatte ideer.

Boghandlernes memorial

Boghandlernes indlæg, kun en uges tid efter den kgl. resolution om toldens ikrafttræden, er underskrevet af seks københavnske bog- og forlagsfirmaer: F.C. Pelt, J.G. Rothe, Cl. Philibert, G.C. Rothens Enke & C.G. Proft, Heineke, Mumme & Faber (den »Mummeske« boghandel) og P. Steinmann. Pelt, J.G. Rothe, Rothe & Proft og den Mummeske holdt til i datidens supermarked på Københavns børs, Philibert og Steinmann på Kongens Nytorv. Skrivelsen, eller memorialen, er velformuleret med appel til kongelig nåde og faderlig omsorg, men med meget direkte anmodning om fjernelse af dette nye pålæg, der truer deres lovlige næring, og som også truer alle videnskabsdyrkeres og -elskeres interesser.

Boghandel er spekulationshandel, skriver de. Smagen i videnskaberne er forskellig, materierne, der skrives om, uendelige. Der er mange usikre investeringer i alle slags bøger, både for lærde og for hele det læsende publikum. Ofte må ventes år på salg og betaling, mens tolden straks skal erlægges. Følgen af tolden bliver, at man indskrænker sig til fremskaffelse af bestilte bøger. Udveksling af bøger med udenlandske firmaer (change) bliver umulig og dermed også egen forlagsvirksomhed. I forvejen tjenes ikke store formuer

på boghandel, men med de truende vilkår må man holde sig fra de udenlandske messer og fra al »Verkehr med Fremmede«, ja de vil nødes til »reent at lukke vore brødløse Boder til«. Vi er kun ringe folk, men »dog uundværlige i en Stat, hvor Videnskaberne skal have Sted, ei at sige blomstre«, hvad jo netop Majestæten søger sin glorie i.

Og hovedargumentet lægges på bøgerne som uundværlige instrumenter både for dem, der underviser, og for dem, der undervises. Bogpriserne bliver utålelige, og der bliver uendelige ventetider og vidtløftigheder med bestilling og fortoldning. Bliver det umuligt for boghandlerne at bringe den lærde verdens produkter hjem fra udlandet, mister de indenlandske lærde en uundværlig fordel: »Meget skulde de maaskee aldrig faae Kundskab om, meget for sildig, og til liden Ære for Landet blive meget tilbage i Sammenlignelse med Fremmede«.

Når vore skribenter nu klager over vanskelighederne ved at få noget trykt, bliver det langt værre, når boghandlerne opgiver at befatte sig med det og overlader det »til Autores selv at forlægge deres Skrifter«.

Bøger er hidtil her og i udlandet, i øvrigt også i den holstenske toldrulle, anset for en vare, der ikke tåler afgifter. Bogtolden vil næppe give noget betydeligt til Majestædens kasse. Og toldtaksationen af bøgernes en gros-værdi, der beror på spekulation og den uvisse afsætning, vil give store problemer.

Når F.C. Pelt står forrest blandt underskriverne, kunne man gætte på ham som initiativtager. Bogsamleren, generalmajor, cand.theol. J.F. Classen, der brugte næsten alle de københavnske og også flere udenlandske boghandlere (foruden masseindkøb på københavnske bogauktioner), brugte også Pelt i 1760erne og 70erne. Det afføder talrige problemer for Pelt, der tit må vente i årevis på betaling for bestilte gennemsynsbøger, tit kun får et ratebeløb og til afslutning måske en rask lille nedrunding af hele beløbet. Han får bøger retur, ofte efter flere år, og undertiden også bøger, som andre har leveret. Det sker, at han beder generalmajoren aflægge et besøg og beder ham kigge på de interessante ting, der er hjemkommet fra messen,

men til sidst, i 1777, da hans syn og kræfter er aftagende, eksplo-derer han i en kæmpeskrivelse på 4 tætskrevne foliosider med vrede ord om returneringer af værker, der nu har mistet deres aktualitet og er usælgelige. Han beder om betaling af gamle regninger inden næste messe og vil fremtidig kun fremsende bøger efter Classens skriftlige ordre. Andre store bogsamlere, bl.a. Schulin, Bernstorff, Wöldike og Berckentin fik bøger til eftersyn og tog stilling efter nogle dage. Pelt fortæller om, hvordan han søgte »Novitæter af deres Fag« til »4 à 6 slags liebhavere« for at bestemme eksemplartal til købet på næste messe, og om afskrivning af værdien på ældre uafsættelige ting.

Pelt har da mange konkrete erfaringer, men den lidt rodede og kaotiske fremstilling giver formodning om, at en af de andre underskrivere, eller måske snarere en engageret professionel pennefører, har udformet boghandlernes memorial af 1769.

Overvejelser i konsistorium

Skrivelsen til kongen er gået til Danske Kancelli, og det har sendt den videre til Universitetet for at få en udtalelse derfra, formentlig fordi man har formodet, at den ville være positiv over for boghandlernes ønsker.

Den 22. marts sendes memorialen i cirkulation blandt konsistoriums medlemmer.

Rektor magnificus, astronomen Chr. Horrebow finder den velskreven og med gode argumenter. Konsistorium kan anbefale den. Ophavsmanden til bogtolden »har vist icke selv brudt sit hoved meget med læsning«. Man bør gøre en alvorlig forestilling, så meget mere »som vi vist have favorem for os«. Han efterlyser flere argumenter. »I Dannemark skeer vist ingen debauché med læsning«, som kræver hæmmende afgifter, den burde snarere opmuntres, og bøger om muligt gøres billigere. Det er som om man med afgiften ville sige: »det sees gierne, at folk gjøre sig habile til landets tjeneste, men de skal dog give en aarlig skat for at faae forlov dertil«. Skat på læsning synes barbarisk, og han beder kolleger, der kender forholdene i udlandet, gøre rede derfor. Han ønsker en kraftig fore-

Henrik Stampe, 1713-89, retslærd, professor og generalprokurør. Det kongelige Bibliotek, Billedsamlingen.

stilling, der kan have fuld virkning over for tolden, »al verden skriger derimod med os«.

Den teologiske professor P. Holm, der var meget aktiv i universitetspolitikken og hyppigt rektor for denne høje skole, der helt overvejende udklækkede teologer, havde ikke set toldrullen, men nok hørt om bogtolden, som ikke kan være til nationens ære og fordel. Den er til skade for studeringer, for studerende og især for dem, der opbygger biblioteker, der er forudsætning for »tilstrækkelig og Grundig Erudition«, såvel som for boghandlerne og bogbinderne. Memorialen ønskes allerunderdanigst og kraftigt rekommanderet,

men Holm har for travlt til atournere videre motiver og har skrevet sit votum »straks det var kommen til mig«.

Teologen P. Rosenstand-Goiske tror ikke, tolden vil give store indtægter og efterhånden slet ingen. Den er til skade for boghandlere, studerende og studeringer, til ingen ære for nationen. Vores »Zeile« for Majestæten og fædernelandet forbinder os til at ønske denne uhørte bogtold afskaffet.

Den juridiske professor P. Kofod Ancher, der tillige sad i Højesteret og i den sømilitære administration, vil kraftigt støtte boghandlerne, hvis argumenter er gode og tilstrækkelige. Han ved, at man i kammerkollegiet har gennemgået alle europæiske toldruller og ikke fundet bogtold uden i den russiske. Så meget mere må man undre sig over, »at de haver villet lagt denne Skat paa forstanden«. Det tilslutter medicineren C. Lodberg Friis sig.

De to sidste vota er de vægtigste. Først H. Stampes, den juridiske professor og kvæstor, foruden generalprokurør med sæde i Danske Kancelli. Han tilslutter sig de foregående, men med to tilføjelser: (1) at der næppe i noget europæisk rige lægges told på nye og uindbundne bøger. Adskillige steder er der told på nye indbundne bøger. I Frankrig må bøger, der er trykt dér, men eftertrykt andetsteds, ikke indføres. I Rusland, hvor der er lagt told på alle ting, ved han fra konferensråd Schumacher, at bøger alene er undtaget. Kabinetssekretær Andreas Schumacher havde tidligere høje diplomatiske hverv i Rusland. (2) Det er allerede nu vanskeligere og kostbarere at få noget trykt her end andre steder, men bevares bogtolden, vil boghandlerne ikke længere magte at være forlæggere.

Stampes votum har de andre professorer følt sig trygge ved, så J. C. Kall, B. Møllmann, C. F. Wadskiær, M. Hübner, B. G. Obelitz og C. G. Kratzenstein skriver under på hans indlæg. J. C. Kall har ikke følt sig foranlediget til eget votum, selv om han som rektor i 1754 afgav udførlige betænkninger til oversekretæren i Danske Kancelli, J. L. Holstein, om dansk bogproduktion og dens forhold til de tyske bogmesser (»change«).

Men der er vedlagt et ark uden dato og underskrift, og der på 1½ folioside kommer det væsentligste indlæg. Det er på tysk, og det fremgår senere, at forfatteren er den teologiske professor og tyske

hofpræst J. A. Cramer. Han mener, at det vil være nødvendigt at sætte ind på 5 punkter:

(1) Tolden vil betyde boghandlernes ruin. Med den utilstrækkelige afsætning må de lægge 1/3 på prisen, hvorefter de lærde selv vil indforskrive nye bøger og selv betale tolden.

(2) Videnskabsmanden må nu af med 130 til 140 rigsdalers værdi for bøger til 100 rdl. Det bliver dyrt for dem, for erfaringen viser, at på auktioner er bøgernes værdi under den halve pris, et slemt kapitaltab. Men de nye bøger kan de ikke undvære.

(3) Boghandlernes lave omsætning allerede nu, med det læsende publikums ringe omfang, og deres deraf flydende ringe evne til at anskaffe kostbare og vigtige værker, vil med den nye bogtold tvinge dem til kun at indforskrive, hvad de ved, de sikkert og straks kan afsætte, hvad der vil bringe de lærde i en slem forlegenhed.

(4) Siden 1756 har der ikke kunnet eksistere boghandlere i København, hvis de ikke havde fået overordentlig støtte af kongen eller ved at være forlæggere for nogle herværende lærde. Philibert eksisterede kun med understøttelse fra kongen og enkelte privatmænd. F.C. Pelt kan takke Klopstock, hans Messias og Geistliche Lieder for sin trivsel. Ackermann har brugt Cramers bøger til udveksling. Mummets boghandel stod på slette fødder, da den fik Cramers prædikener, og den unge Rothe skylder en stor del af sin velstand Cramers anden prædikensamling. Disse personlige ting kan selvfølgelig ikke anføres, derimod konklusionen: disse skrifter ville boghandlerne ikke have været forlæggere af, hvis de ikke havde haft brug for dem til udveksling med andre forlag. Var de udgivet i udlandet, ville den nationale gevinst være tabt. Cramer kunne nok have fået højere honorar i udlandet, men han har hellere villet støtte de hjemlige. Ville det ikke være en skam for Danmark, hvis der ikke var nogen boghandler, der kunne og ville være forlægger for arbejder af de lærde her?

(5) De lærde bringer offentligheden og deres fædreland et sandt offer ved deres iver efter at samle bøger og biblioteker, for det er en død og usikker kapital uden årlige renter. De bærer de samme byrder som andre over for staten og har almindeligvis kun små indtægter, som de altså må anvende på bøger frem for øvrige nødven-

Johan Andreas Cramer, 1723-76, teolog, hofpræst i København, senere professor i Kiel. Det kongelige Bibliotek, Billedsamlingen.

digheder. Skulle de nu yderligere have en særlig belastning, fordi de er lærde? Tolden vil ikke ramme dem, der kun læser for deres fornøjelse. De kan indskrænke deres køb, men det kan videnskabsmanden ikke. Det må staten betænke, og det må siges til den. Han kunne sige meget mere, men vil nu give plads til kollegerne. Cramer kom i de bedste kredse, så han kan med vægt tilføje, at han »von guter Hand« ved, at konseillet gerne vil have en forestilling med fine, mange og stærke grunde.

For en moderne læser springer det i øjnene, at når der tales om bogsamlinger og biblioteker, er det udelukkende de private aktiviteter, der er på tale. Hvad med offentlige biblioteker?

Mest åbent for videnskabens folk var Universitetsbiblioteket bag Rundetårn, men dets midler var små og dets anskaffelser begrænsede og under løbende kritik. Der var det private kongelige bibliotek på Christiansborg (der brændte helt op for 200 år siden), men Det Store Kongelige Bibliothek over for slottet var heller ikke åbent for offentligheden, eller blot den lærde verden. Kun lejlighedsvis fik inden- og udenlandske videnskabsmænd speciel kongelig tilladelse til benyttelse af dele af samlingen. Et forsøg fra den Bernstorffske kreds på at få det åbnet for offentligheden efter forbilleder i Paris, hvor J. H. E. Bernstorff havde været ambassadør med J. Wasserschlebe som sit faste støttepunkt, kendes fra o. 1760 med konkrete forslag fra Mallet (på fransk) og fra Wasserschlebe og J. A. Cramer (på tysk). Men aktionen førte ikke til noget, hvad enten det var fordi dokumenterne druknede i A. G. Moltkes arkiv, eller fordi udenrigspolitikken gav Bernstorff og hans folk andet at tænke på.

I 1769 ser vi, at den kgl. bibliotekar B. Møllmann intet har at bemærke om det Kgl. Biblioteks forhold og anskaffelser. Han slutter sig uden bemærkninger til Stampes votum.

Næste runde i konsistorium er den 13. april, hvor boghandlernes memorial er punkt nr. 2. Punkt 1 drejer sig om Damhussøen og Universitetets rettigheder der, bl.a. til fiskene, hvad der skaber en intensiv debat.

Horrebow indleder igen, og om punkt 2 opsummerer han, at alle ønsker en eftertrykkelig udtalelse. Derfor formåede han justitsråd Obelitz (justitsråd var en lidt finere rang end professor) til at opsætte en erklæring fra universitetet efter pluraliteten. Ønsker nogen ændringer eller tilføjelser? Han har selv foreslået en lille ændring, som ikke specificeres, men finder i øvrigt koncepten god.

Sagen går videre til P. Holm, der takker Obelitz for koncepten, men igen ikke har tid til at gå nøjere ind på sagen. Han har skrevet sit votum straks, da sagen kom til ham om aftenen. Rosenstand-Goiske finder som rektor koncepten meget god. J. A. Cramer takker også Obelitz, men mener, nu på dansk, at noget kunne tillægges, og henviser til, at »Mine tanker derom har jeg skreven paa et a parte Ark Papir«. Dette ark, der ligger ved den forrige cirkulation, er da

måske først indgået nu. Obelitz's koncept findes ikke blandt akterne. Cramer tilføjer, at han ikke vil forsinke sagen, han skrev i stor il, fordi tiden nærmer sig, da bøgerne kommer fra messen. Lodberg Friis og Hübner er enige med rektor og Goiske. Kofod Ancher takker Obelitz og finder erklæringen ganske god, hvis den tager hensyn til det, rektor og Cramer har at erindre. Stampe er enig med foregående, og den 17. april erklærer Kratzenstein sig tilfreds med udkastet, og Kall tilslutter sig Stampe.

Obelitz som pennefører

Obelitz, hvis koncept ikke kendes, har som sekretær måttet samle de spredte forslag fra kollegerne til en sammenhængende betænkning. Det har ikke været nemt, og memorialen fra boghandlerne virker mere klart og professionelt disponeret og argumenteret.

Obelitz indleder med at bifalde boghandlernes memorial og dens argumenter, men vil med allerunderdanigst dristighed tillægge:

At tolden kun bør lægges på nye indbundne bøger, altså ikke på nye uindbundne eller på ældre indbundne bøger, der er købt på auktioner. Told på nye indbundne bøger er omtalt af Stampe, men får nu ræsonnementer med om beskyttelse af bogbinderne i deres lovlige erhverv. Men på uindbundne er der næppe told i noget europæisk land, ikke engang i Rusland, hvor man først nu i den sidste tid er begyndt at dyrke videnskaber, og hvor man ellers lægger told på alting. Altså Stampes oplysning fra Schumacher, som dementerede Kofod Anchers formodning.

Bogtolden er en skat på forstanden (Kofod Ancher). Bøger og bogsamlinger er en forudsætning for tilstrækkelig erudition (P. Holm). Her tilføjes en smuk betragtning af bøgernes betydning: »thi da Bøger og Skrifter, næst egen Meditation, ere de eneste Midler til at forskaffe sig nye Indsigter, udrydde Præjudicer, opdage nyttige Konsternes Forbedring, og i alle Grene af Videnskaberne gjøre større Fremgang til Fædrenelandets Nytte og Tieneste, saa er det klart, at jo vanskeligere det bliver at tilveiebringe sig disse Sielens Værktøi, disse Vittighedens Redskaber, jo flere Hindringer lægges der i Veien for alle dem, som have Lyst og Genie til at forskaffe sig nyttige Kundskaber«.

Men værst vil det gå ud over boghandlerne, der uden kongelig støtte og gode skrifers udgivelse ikke havde kunnet klare sig de sidste 13-14 år (Cramer).

Boghandlernes redegørelse for spekulationsmomenterne, de mange anskaffelser, der ligger på lager som død kapital, refereres, og der tales om de deraf følgende højere priser på det, der sælges, og om de endnu højere priser som følge af bogtolden, som vil føre til, at de lærde selv vil indforskrive bøger til skade for boghandlerne, der må lukke eller indskrænke sig til, hvad der direkte bestilles (Cramer).

De lærdes ofre ved at sætte deres penge i bøger, i død kapital, og de lave priser på auktioner (atter Cramer) vil skærpes ved en bogtold. De lærde betaler skat som andre, men vil en skat på dem, »fordi de ere Lærde«, ikke agtes for hård, når de med deres midlers forlis fremmer eruditionen, mens andre kan anbringe deres midler fordelagtigt til nytte for dem selv og deres arvinger (Cramer). Allerede nu tør boghandlerne tit ikke købe kostbare og vigtige værker, og det vil bogtolden forværre (Cramer).

Det er allerede nu dyrere at få bøger trykt her i rigerne, men i fremtiden vil det blive umuligt. Messerejserne vil ophøre, ligeledes udvekslingen af forlagsartikler (change), og til skam for landet vil skribenter ikke kunne finde forlæggere her. Studering og videnskab vil kendelig aftage, og de fortjente dog at opmuntres og ikke at undertrykkes (dels boghandlernes memorial, dels Cramer).

Til sidst kommer et mere originalt afsnit, men det kan selvfølgelig være Horrebows liden ændring. Større følger af bogtolden kan befrygtes. »Thi som der i alle, endog de ringere, Stænder findes Folk af sundt Begreb, der kan have Lyst til at forbedre og formere deres Kundskab i adskillige nyttige Ting, saa ville denne Bog-Told strække sig til det hele læsende Publicum, og lægge en Slags Tømme paa dets Tænkraft, hvilket uden al Tvivl vilde geraade til hele Nationens Vanære og contribuere til, at vi ville blive staaende langt tilbage efter andre Folk i gode og nyttige Indsigter og Indretninger«.

Konklusionen er en slags underdanig advarsel til kongen. Det er af hengivenhed og zele for konge og fæderneland, »at vi saa meget interessere os for denne Sag; og da Deres Kongelige Majestæt ikke

allene saa naadigen beskytter Videnskaberne, men endog selv besidder saa stor Indsigt udi samme, og derfor best kan skionne, hvor stor Indflydelse de have i en vel indrettet Stat, saa kan vi ingenlunde troe, at Deres Kongelige Majestæt ønskede at være den første iblandt de europæiske Monarker, der havde indført en Told, som kunde have saa store og farlige Følger«. De tror, at han vil finde boghandlernes og Universitetets henvendelser »at være grundede paa Sandhed, Billighed og Fædernelandets Ære«. Og skatten ville indbringe lidet, efterhånden næsten intet (boghandlerne og Rosenstand-Goiske), men selv med udbytte ville den være til »Nationens Vanære, samt gode og nyttige Videnskabers og Kunsters Aftagelse«.

Bogtolden afskaffes

Obelitz underskriver på rektors og professorers vegne den 19. april 1769. Den 29. april sender kancelliet sagen – med en tilføjelse om, at tolden også omfatter land- og søkort – til General-Toldkammer og Commercekollegium med en kort positiv omtale. Vil man der ikke gøre forestilling, beder kancelliets oversekretær O. Thott, som i øvrigt også var universitetspatron og landets største bogsamler, om at få sagen retur med kollegiets betænkning, fordi man gerne ser sagen afsluttet, inden bogmessen slutter. Generaltoldkammeret og senere Balancekommissionen gik med til, at tolden kun skulle ramme nye indbundne bøger. Den 3. maj var boghandlernes ansøgning på dagsordenen i et konsistoriemøde. Det omtales, at den har cirkuleret, og at en erklæring er afgået til kancelliet »i faveur af Boghandlerne«.

Den 6. juni kom den kgl. resolution om afskaffelsen af den nye afgift på uindbundne bøger, land- og søkort og på gamle indbundne bøger. Den 25. marts 1771, i Struensees magtperiode, bortfaldt også tolden på nye indbundne bøger og dermed den tidligere beskyttelse af bogbinderne.

Det var traditionelt tænkende folk i centraladministrationen og på Universitetet, der ville støtte videnskab, boghandel og bogbinderne, mens Struensee strøg beskyttelsen af de sidste. Men oplyst eller traditionel enevælde, tolden kom og forsvandt hurtigt. Den var på

7½% + ½% accise og ville have givet landet en særstilling i Europa, ikke engang de østlige barbarer havde bogtold. Det var en meget lavere procent end den nuværende bogmoms, og så hurtig en reform som i 1769 er i dag forskærtset. Må vi da beholde vores særstilling over for informationsstrømmen, eller får vi et oplyst demokrati?

DOKUMENTATION

- S. 39, l. 2: Bibl. Danica, 4, 1902, s. 557-59.
- S. 39, l. 19: Aage Rasch: Dansk toldpolitik 1760-1797, 1955, s. 104-07. Jf. H. Becker-Christensen: Dansk toldhistorie, 2, 1988, s. 366-68.
- S. 40, l. 5: Weekendavisen, 25/2-3/3 1994. Jf. Politiken 17/4 1994.
- S. 40, l. 9: C. Nyrop: Bidrag til den danske Boghandels Historie, 1, 1870, s. 302-06.
- S. 40, l. 15: Luxdorphiana, 1791, s. 91-109.
- S. 40, l. 23: C. Nyrop, 1, s. 308.
- S. 41, l. 35: LA Kbh., Classenske Fideikommis arkiv. Sager ang. Classens bibl., Regninger m.v. 1761-92, Kassebilag 1767 og 1774.
- S. 42, l. 11: LA Kbh., Classenske Fideikommis arkiv. Sager ang. Classens bibl., Indkomne breve fra private 1771-92, Pelt, 15/3 1777. Pelt havde i 1750 et ejendommeligt samarbejde med filosofen F.C. Eilschov, se hans fortale om hellere at følge publikums ønsker end den gode smags folk og de lærde og Eilschovs kritiske indledning til 3. oplag af Den Tyrkiske Robinson.
- S. 42, l. 22: RA, Kbh.s Univ., Indkomne sager og koncepter 1769-70 (12 12 35), 22/3 1769. – Om Universitetets styre og dets procedure, se Birgit Løgstrup: Københavns Universitet 1732-1788, s. 330-53. I: Københavns Universitet 1479-1979, 1, 1991, s. 315-546.
- S. 44, l. 28: Carl S. Petersen: Til Belysning af danske Boghandlerforhold omkring det 18. Aarhundredes Midte. I: Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen, 4, 1954, s. 1-9.
- S. 47, l. 3: Palle Birkelund: Universitetsbiblioteket 1729-1926. I: Københavns Universitet 1479-1979, 4, 1980, s. 365-454, spec. s. 378-94.
- S. 47, l. 15: RA, Da.Kanc., Diverse akter, D 149 b, 13, 14, 15 (Esmarckske arkivaflevering). – E.C. Werlauff: Historiske Efterretninger om det store kongelige Bibliothek, 1844, s. 183-89.
- S. 47, l. 22: RA, Kbh.s Univ., Konsistorium, Indkomne sager og koncepter 1769-70 (12 12 35), 13/4 1769.
- S. 48, l. 13: Luxdorphiana, 1791, s. 98-106.

S. 50, l. 16: Sstedes, s. 107-08.

S. 50, l. 22: Rasch, anf. værk, s. 107, 297.

S. 50, l. 24: RA, Kbh.s Univ., Acta Consistorii, 1748-72 (12 03 17) pag. 510-12.

S. 50, l. 29: Luxdorphiana, s. 109. – Holger Hansen: Kabinetsstyrelsen i Danmark, 2, 1919, s. 84.